

VERENIGING SITTARDS VERLEDEN

SITTARDLEZING in het kader van de ZITTERD-LEZINGEN 2017

2 MAART 2017 / PETER VOSSEN

KLOOSTERS EN KLOOSTERTUINEN

Wat valt er bij zo'n onderwerp te verwachten van iemand die meer verstand heeft van stenen dan van planten? Met andere woorden: wat brengt deze avond ?

- ✓ van heremiet naar monnik
- ✓ van kluis naar klooster
- ✓ van atrium naar kloostergang
- ✓ van kloostergang naar kloosterhof
- ✓ kortom: in kort bestek veel historie tot het heden in Sittard !

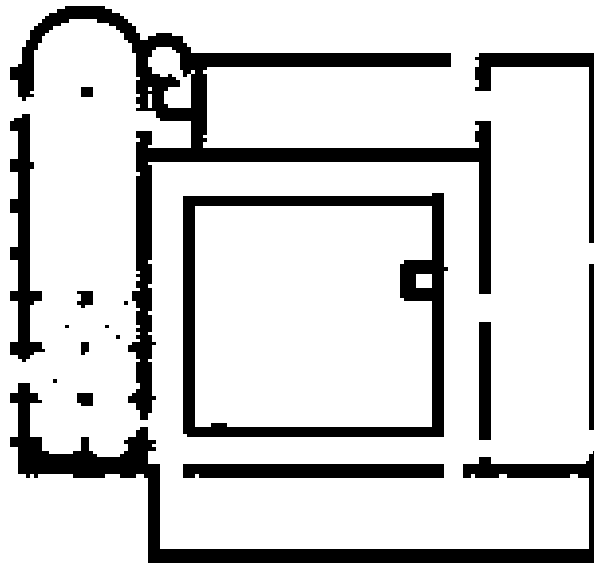

Tijdens het vroege christendom waren er mensen die de hemel wilden bereiken door tijdens hun leven de eenzaamheid op te gaan zoeken, als kluisenaar of heremiet (*ἔρημος* / *eremos* = eenzaam), ver van de bewoonde wereld en vooral ver van de andere mensen. Dat hield niet iedereen vol en dus besloten sommigen om de ontberingen te delen, als monnik (*μοναχος* / *monachos* = alleen) in een gemeenschap, een klooster (*claustrum* = afgesloten ruimte), met de mogelijkheid zich terug te trekken in een kluis (ook van *claudere* = sluiten).

Waar mensen bij elkaar leven, komt al snel de behoefte om afspraken te maken, regels te stellen. De H. Benedictus (480-547) wordt beschouwd als de vader van het kloosterleven in de Latijnse Kerk. Als opsteller van de *Regula Benedicti*, de kloosterregel van Benedictus, is hij van grote invloed geweest op het kloosterwezen. Zijn volgelingen (*benedictijnen*) moesten drie geloften afleggen: armoede, kuisheid en gehoorzaamheid aan de abt en zich toeleggen op *ora et labora*, bidden en handenarbeid in een ritme van acht uur bidden, acht uur werken en acht uur rusten.

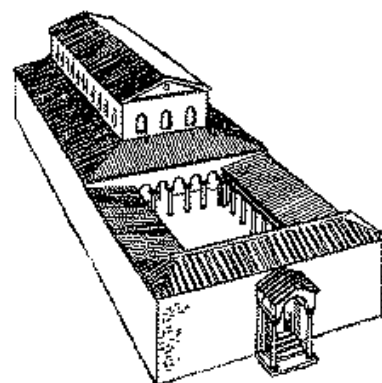
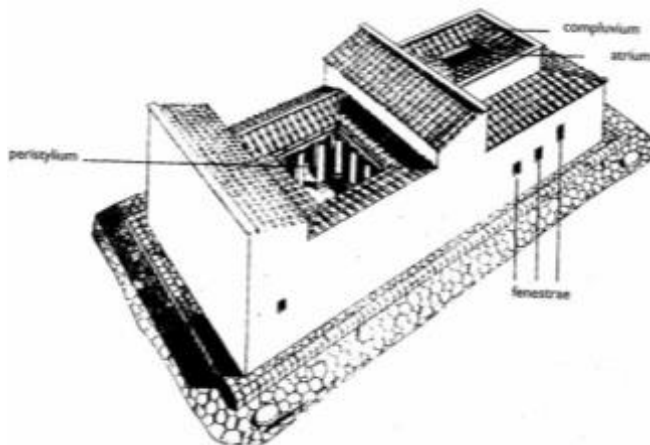
Doordat de monniken hun bezit moesten afstaan en de kloosters veel schenkingen kregen, raakten de idealen van Benedictus verloren. Als tegenbeweging kwamen de cisterciënzers

die zich vestigden in afgelegen streken die nog ontgonnen moesten worden. Zij bouwden hun kloosters in een zeer sobere stijl, zonder versieringen maar wel volgens dezelfde opzet: een open binnenruimte, omgeven door een kloostergang, met aan een zijde de kerk en aan de andere drie zijden de ruimtes voor de kloosterlingen.

De open binnenruimte werd meestal beplant met kruiden, het begin van de kloostertuin! De kloosters moesten door hun afgelegen ligging zelfvoorzienend zijn. Daartoe werd het terrein rondom het klooster (maar nog binnen de ommuring) aangeplant als moestuin en als boomgaard.

De monniken die de regel van Benedictus volgden, richtten zich vooral op de persoonlijke beschouwing (contemplatie). Daar kwam radicaal verandering in toen de middeleeuwse steden zich gingen ontwikkelen. Naast het feodale driestandenstelsel van geestelijken (*orantes* = biddenden, geestelijke stand), ridders (*pugnantes* = strijdenden, militaire stand) en boeren (*laborantes* = werkenden, boerenstand) vormden de stedelingen met hun stadsrechten een steeds grotere macht. De ook in die tijd gestichte bedelordes van de *dominicanen* en de *franciscanen* pasten zich beter aan de stedelijke behoeften aan dan de oude kloosterordes. Zij richtten zich vooral op de zielzorg en daartoe stichtten zij in steeds meer steden kloosters. Meestal was de beschikbare grond beperkt maar een beplante open binnenruimte, een *pandhof*, vormde vrijwel altijd het centrum zoals ook het geval is bij het dominicanen- en bij het dominicanessenklooster in Sittard.

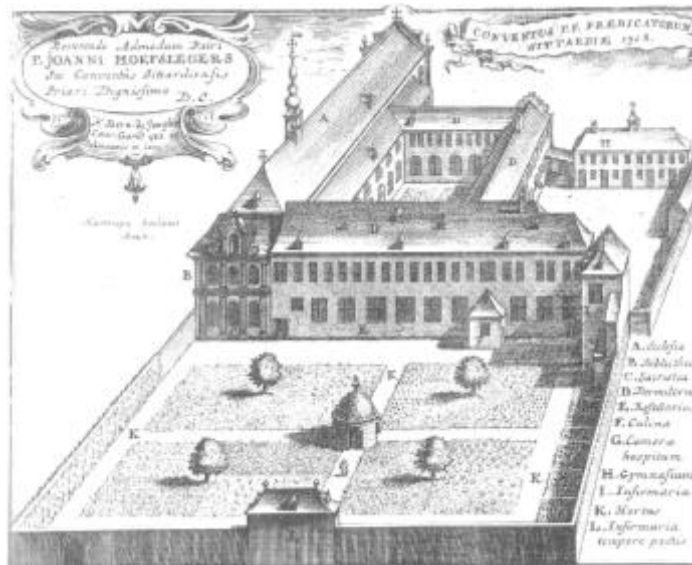
De door een gang omgeven open binnenruimte wordt als pandhof, kloostergang of kruisgang aangeduid. Romeinse woningen kenden een atrium met een peristilium (zuilengang) en dit is via de voorhof van de vroegchristelijke basilica een kenmerkend element gaan vormen van de kloosterbouw, als verbindingsgang, als beschutting tegen regen of warmte maar vooral als plek voor rust en meditatie.

Zoals veel middeleeuwse tuinen onderscheiden de meeste kloostertuinen een kruidentuin (*herbularium*) voor medicinale planten en tuinkruiden, een gebruiks- of moestuin (*hortus*) voor consumptieplanten en een boomgaard (*arboretum*) met fruit- en sierbomen. Pas later ontwikkelde zich de siertuin, al dan niet met waterelementen. Daarnaast komen bij kerken, kloosters en kastelen zogenaamde *jardins secrets* (geheime tuinen) voor, een inmiddels ook in Sittard bekend fenomeen. Een symbolische en zelfs mystieke betekenis heeft de *hortus conclusus* (gesloten of beloken tuin) waarbij die in de vorm van een retabel boven een altaar in het Maas-Rijng gebied zeer geliefd waren.

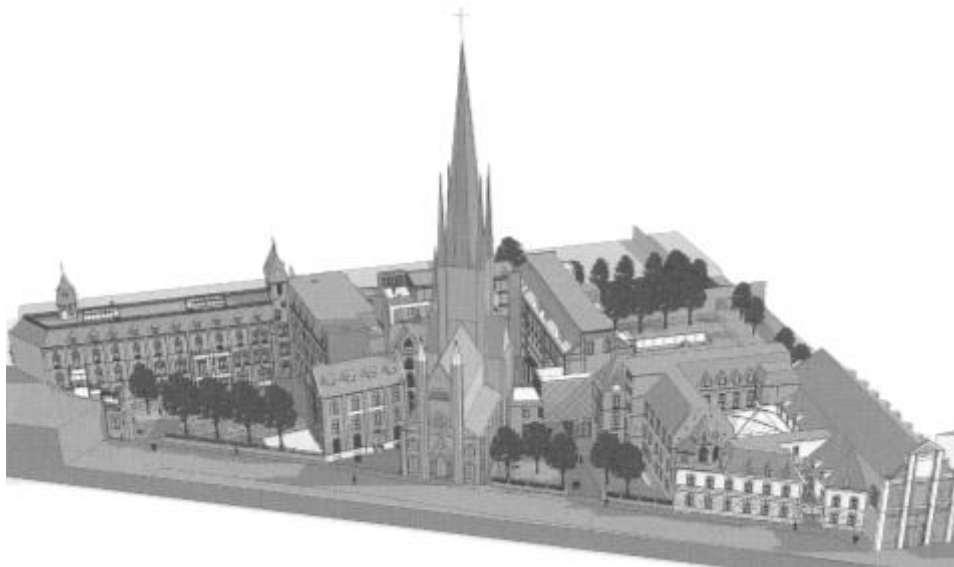

Dit alles leidt uiteindelijk tot de vraag: hoe is de historie van de kloostertuinen in Sittard? Die geschiedenis is er wel maar korter dan in veel andere steden!

In 1276 sticht Jutta van Ravensberg een begijnhof maar die bestaat alleen nog in naam. Vanaf 1299 kende de Grote Kerk een collegiaal kapittel maar de kapittelheren inden wel de tienden uit de opbrengst van hun agrarische bezittingen maar hielden zich niet met tuinen bezig. Pas in 1626 komen dominicanen uit Maastricht naar Sittard en bouwen daar een klooster met een kerk en een nog bestaande pandhof, de eerste kloostertuin!

Achter hun klooster legden zij zelfs een grote tuin aan. De Franse Revolutie betekende het vertrek van de dominicanen en pas in 1850 volgen de jezuiten die in die tuin een nieuwe vleugel bouwden en er alleen nog de Cour Solanus overbleef. De jezuiten en hun latere opvolgers, de franciscanen, hadden hun moestuin en boomgaard buiten de wal. Datzelfde gold ook voor hun burens, de ursulinen, die in 1843 het "Huis op de Berg" betrokken en bij gebrek aan grond binnen de wal de nog bestaande tuin buiten de wal aanlegden, een tuin die van gebruikstuin via siertuin vorig jaar tot bezinningstuin is omgevormd.

Naast het Kloosterkwartier met het voormalige dominicanenklooster, de Paterskerk, het vroegere ursulinenklooster en de Basiliek, is ook het vroegere dominicanessenklooster Agnetenberg een voorbeeld van een klooster met een pandhof en een gebruikstuin. Die laatste functie kreeg de overhand toen de Liefdezusters van het Kostbaar Bloed in 1857 hun intrek namen en voor de verzorging van de zieken en bejaarden behoefte hadden aan veel groente en fruit uit hun tuin aan de andere kant van de wal. Sinds die behoefte er niet meer is, is een deel verkocht voor de bouw van een appartementencomplex, Dobbelsteinporte, en is de rest nu ook een siertuin, onderhouden door de Tuinbrigade van de Geheime Tuinen.

Buiten de binnenstad van Sittard hebben de door de zalige Maria Teresa Tauscher gestichte Karmelietessen van het Goddelijk Hart van Jezus klooster en bezinningshuis Regina Carmeli gebouwd. Een goed bewaard geheim is hun prachtige tuin met drie begraafplaatsen waar onder meer monseigneur Gijsen begraven ligt.

Rest nog het door de passionistinnen gebouwde Gemmaklooster met de serene Gemmahof en de pimpernootboompjes die als kralen voor de rozenkrans gebruikt werden.

Kortom: ook voor een niet-plantenskundige valt er genoeg te vertellen over en te genieten van kloosters en kloostertuinen, niet op de laatste plaats in Sittard!

Peter Vossen